

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КОВАЛЬЧУК ЖАННА МИХАЙЛІВНА

УДК 376.01-056.264(477)"1950-2019"(043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЛОГОПЕДІЇ В
УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК ХХІ
СТОЛІТТЯ)**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ШЕРЕМЕТ Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, декан факультету
спеціальної та інклюзивної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ПАХОМОВА Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка, завідувач
кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник

ШЕВЧЕНКО Володимир Миколайович,
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені
Миколи Ярмаченка Національної академії
педагогічних наук України, старший науковий
співробітник відділу освіти дітей з порушеннями
слуху.

Захист відбудеться 27 серпня 2020 року об 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 У Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30 вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 21 липня 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Федоренко С.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні трансформації України та політичні реалії сучасного світу, визначення пріоритетів гуманітарної політики, людиноцентричний характер науки визначають особливе місце спеціальної освіти серед інших галузей педагогічних знань, що обумовлено спрямованістю держави на інтеграцію загальнолюдських, національних та особистісних цінностей суспільства. Це неминуче потребує врахування традицій та нових викликів під час розбудови означених напрямів, з'ясування вітчизняних педагогічних та наукових надбань, розгляду традиційних систем і концепцій у контексті діалогу культур. Важливим також є з'ясування етапів становлення та розвитку теоретичних засад кожної окремої галузі педагогічних знань, що дасть змогу використати і систематизувати вже наявний досвід для розбудови сучасної української науки та освіти.

Об'єктивний аналіз, оцінка й творче осмислення дають змогу актуалізувати кращі наукові надбання в галузі спеціальної освіти, зокрема й логопедії, в сучасній теорії та практиці, позбутися від заангажованого висвітлення подій, явищ та фактів, обумовленого ідеологічними чинниками.

Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні суперечливий і складний процес. Його осмислення можливе лише через призму врахування історичних та економіко-культурних умов розвитку України, практичного вивчення та ґрунтового аналізу процесів, що відбувалися протягом ХХ століття та на початку ХХІ століття.

Пріоритетним напрямом діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) на сучасному етапі розвитку є поєднання навчання з науковими дослідженнями, що визначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013), Законі України «Про вищу освіту» (2019), Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2014), наголошено у положеннях Концепції Державної програми розвитку освіти України та інших державних документах.

Керуючись означеним вище, стверджуємо, що на сьогодні надзвичайно актуалізується проблема об'єктивного аналізу історико-педагогічних надбань, осмислення та доцільного використання позитивних ідей минулого.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вивченню історико-педагогічних аспектів становлення різних галузей спеціальної освіти в Україні присвячено низку праць вітчизняних науковців, серед яких Т. Берник, В. Бондар, О. Дьячков, І. Єременко, В. Золотоверх, Н. Климко, О. Козинець, С. Корнєв, Л. Кулик, Є. Линдіна, С. Миронова, Л. Одинченко, А. Орлов, Н. Пахомова, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченко, С. Федоренко, В. Шевченко, О. Шевченко, М. Шеремет та ін.

Проте, на даний час немає жодного розгорнутого й цілісного історико-педагогічного дослідження, в якому б розглядалися питання становлення та розвитку теоретичних основ логопедії в Україні, починаючи з другої половини ХХ ст. по теперішній час.

З огляду на це, актуальність дослідження зумовлена в науково-теоретичному аспекті необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань стосовно розвитку теорії логопедії в Україні з метою визначення та обґрунтування її місця в сучасній спеціальній освіті в актуальній соціально-економічній, суспільно-

політичній і культурологічній ситуації. Переосмислення та нове наукове прочитання невідрефлексованого матеріалу з питань розвитку логопедії як окремої галузі знань в Україні, альтернативність оцінок спадщини, зокрема стосовно коректив ідеологізації є підґрунтям наукового та освітнього зростання, опанування новим змістом та системою наукових знань.

Отже, актуальність та недостатня теоретична розробленість досліджуваної проблеми, важливість об'єктивного осмислення історичного досвіду, накопиченого в Україні, необхідність подальшого розвитку логопедії як науки на основі творчого використання спадщини минулого зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і є складовою наукового напрямку «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів».

Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №7 від 23.09.2015 року).

Мета дослідження полягає у вивченні, цілісній, системній, комплексній характеристиці та періодизації визначальних напрямів науково-педагогічних досліджень з логопедії вітчизняних вчених у другій половині XX – на початку XXI століття та в розкритті значення науково-педагогічних ідей у ретроспективі української логопедичної науки.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз державних нормативних документів, архівних джерел, історико-педагогічної, історико-наукової та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження та на його основі з'ясувати суспільно-політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні та інші чинники, що впливали на процес і зміст становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у виділених хронологічних межах.

2. Охарактеризувати історичні витoki становлення теоретичних засад логопедії в Україні у науково-історичній та науково-педагогічній літературі.

3. Здійснити ретроспективний аналіз, систематизувати та обґрунтувати історико-педагогічні періоди та провідні тенденції розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття, дослідивши їх вплив на стратегію модернізації спеціальної освіти в Україні.

4. Визначити продуктивні ідеї та можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців в галузі логопедії в окреслений період в сучасних умовах стрімкого реформування та інноваційного розвитку спеціальної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – історія процесу становлення та розвитку логопедії як науки в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

Предмет дослідження – зміст, форми, організаційно-педагогічні умови та результати наукової діяльності вітчизняних вчених зі становлення та розвитку

теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Методи дослідження: пошуково-бібліографічний (для узагальнення і систематизації джерельної бази дослідження); історико-системний аналіз (з метою обґрунтування процесу та розроблення періодизації становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні); ретроспективний (для виявлення передумов становлення і тенденцій розвитку теорії логопедії); системно-соціологічний (з метою аналізу й систематизації результатів дослідження); метод актуалізації (для визначення цінності отриманих результатів дослідження для теорії та практики сучасної спеціальної освіти).

Методологічною та теоретичною основою дослідження є положення про детермінованість історичного процесу (зокрема й щодо розвитку педагогічної науки) та його екстрапольованість на сучасність і майбутнє (С. Бабишин, О. Мазуркевич, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.), про роль особистості в розвитку науки (І. Бех, А. Бойко, Віт. Бондар, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); положення філософії наукового пізнання про єдність загального і часткового, логічного й історичного; наукові роботи, що дали змогу описати методологічні підходи, принципи та формування методики дослідження (О. Адаменко, Б. Ананьєв, Ю. Бабанський, С. Бобришов, Б. Гершунський, Ю. Гільбух, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Кошкіна, В. Курило, В. Слободчиков, Ю. Сурмін, О. Титова, Є. Хриков та ін.); положення теорії та історії педагогіки про соціально-історичну зумовленість педагогічних та наукових явищ, значення історичного аспекту їх вивчення для сучасного та перспективного стану розвитку теорії й практики навчального та виховного процесів (В. Андрущенко, Н. Гупан, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); історико-педагогічні дослідження в галузі спеціальної освіти, їх роль для розвитку теорії і практики спеціального та інклюзивного навчання і виховання (В. Бондар, В. Гладуш, Н. Климко, О. Козинець, С. Корнев, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, Л. Чепурна, В. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.);

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено цілісне, комплексне історико-педагогічне дослідження процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в означений історичний період;

- охарактеризовано джерельну базу дослідження та історіографію з обраної проблеми, що уможливило узагальнити результати науково-практичних досліджень, які відображають соціально-економічні та політичні зміни в Україні;

- здійснено періодизацію сучасних методологічних позицій та визначено продуктивні ідеї та можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців щодо становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, відповідно до соціально-політичних, соціокультурних, економічних та педагогічних детермінант, охарактеризовано своєрідність означених періодів;

введено до наукового обігу значну кількість невідомих та маловідомих архівних документів, пов'язаних з розвитком теоретичних засад логопедії в Україні;

встановлено та уточнено дані щодо діяльності українських державних інституцій, на базі яких проводились наукові дослідження в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

Практичне значення отриманих результатів. Здобуті результати можуть використовуватися в подальших історико-педагогічних дослідженнях; для удосконалення змісту навчальних курсів з історії спеціальної педагогіки, логопедії тощо з метою більш ґрунтовного ознайомлення студентів-логопедів з процесом розвитку теоретичних засад вітчизняної логопедії в державних наукотворчих інституціях; при написанні підручників, наукових та навчально-методичних посібників, програм з історії логопедії; розробки спецсеминарів та спецкурсів із дисциплін спеціальної освіти у системі вищої педагогічної освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на Міжнародних конференціях та семінарах: «Актуальні проблеми комплексної корекції аутистичних порушень» (Київ, 2016), «Менеджмент інклюзивного середовища як інновація в освіті» (Київ, 2018), «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» (Київ, 2019), «Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології» (Запоріжжя, 2019); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» (Дніпро, 2016), «Інноваційні підходи в освіті дітей із особливими освітніми потребами» (Бердянськ, 2019), «Актуальні проблеми навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами в освітніх реаліях України» (Київ, 2019); результати дослідження регулярно доповідалися на щорічній науковій конференції викладачів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова (довідка від 03.12.2019 р. №120/2019); кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету (довідка від 18.12.2019 №57-08/1287); факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка від 19.12.2019 р. № 68-19-1415/1); факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка від 27.01.2020 р. № 12/20; факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка від 03.02.2020 р. №249/01).

Особистий внесок в працях, опублікованих у співавторстві, полягає у висвітленні історичних витоків підготовки спеціальних психологів [6]; вивченні та описі наукових досліджень в означений період у ретроспективі [7].

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 9 публікаціях, зокрема: 5 – у фахових наукових виданнях України, 1 – у закордонному фаховому виданні, 1 – у періодичному виданні України, 2 – у збірниках тез науково-методичних конференцій.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку нормативних документів, урядових постанов, використаних літературних джерел (203 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, з них основного змісту – 167 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; розкрито наукову новизну і практичну значущість результатів дослідження, представлено інформацію про впровадження та апробацію отриманих результатів, уміщено дані про кількість публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади становлення логопедії як науки в Україні**» розкрито підходи дослідників до визначення базових та системоутворюючих понять дослідження, визначено його джерельну та методологічну базу.

Визначено та обґрунтовано вибір головних інформаційних джерел для аналізу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії, якими є наукова продукція, де безпосередньо зафіксовано процес накопичення та перетворення знань про порушення мовлення та їх корекцію. Такими джерелами стали: дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук зі спеціальностей 13.00.03 – корекційна педагогіки та 19.00.08 – спеціальна психологія, наукова періодика (наукові та науково-методичні статті, тези доповідей конференцій) та наукові монографії, підручники для спеціальних шкіл та студентів ЗВО, що здобувають освіту зі спеціальності 016 Спеціальна освіта. Логопедія та інших суміжних спеціальностей. Результати наукових пошуків вітчизняних вчених у галузі логопедії, зафіксовані у відповідних формах, в ході нашого дослідження слугували індикатором розвитку науки, показником зміни її структури, свідченням поступового розширення й ускладнення об'єкта та предмета вивчення логопедії.

Питанню вивчення історії логопедії та всієї спеціальної освіти в Україні було присвячено широке коло наукових досліджень. Аналіз дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування дозволив нам об'єднати їх за метою наукового пошуку в відповідні напрями (умовні групи), а саме: *внесок окремих персоналій в розвиток спеціальної освіти* (В. Барко (2015), Віт. Бондар (2017), О. Козинець (2015), Н. Климко (2014), С. Корнев (2009), Л. Кулик (2006), Є. Линдіна (2016), В. Синьов (2017) та ін.; *історія становлення та розвитку навчання й виховання дітей та дорослих з порушеннями в розвитку* (Віт. Бондар (1992), В. Золотоверх (2000), А. Орлов (2013), М. Супрун (2005), О. Таранченко (2006), С. Федоренко (2012), Л. Чепурна (2017), В. Шевченко (2006) та ін.; *професійна корекційна допомога та підготовка професійних кадрів* (Т. Берник (2006), В. Гладуш (2012), Л. Одинченко (1996), О. Потапенко (2010), О. Шевченко (2004) та ін.). Узагальнення та систематизація даних дали змогу визначити суспільно-політичні (війни, революційні події, зміни уряду та державного устрою країни та ін.), соціально-економічні (занепад і підйом промисловості, зростання дитячої захворюваності), організаційно-педагогічні (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо) чинники, що сприяли становленню та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Охарактеризовано поступальні етапи накопичення наукових знань з проблем порушень мовлення на території сучасної України у вигляді наукової літератури з означеної теми.

Вчення про порушення мовлення зародилося в Античну епоху і пройшло ряд періодів свого розвитку. У другій чверті XIX ст. знання про порушення мовлення розвивалися переважно медициною. До третьої чверті XIX ст. під впливом різноманітних факторів починає формуватися міждисциплінарна область знання про порушення мовлення – логопатологія, що мала свій об'єкт, предмет і методи дослідження. На початку XX ст. в структурі логопатології формується логопедія як спеціальна педагогічна наука, що вивчає причини, механізми, пропедевтику та корекцію порушень мовлення. Саме ці динамічні процеси були передумовами виникнення ґрунтовних, цілеспрямованих та керованих наукових досліджень з теорії логопедії.

У Західній Європі роботи, присвячені проблемам порушення мовлення (І. Беме, Р. Вуазен та ін.), з'явилися на рубежі XVIII–XIX ст. На території Російської Імперії до другої чверті XIX ст. спеціальних досліджень, що стосувалися порушень мовлення знайти не вдалося. Першою науковою працею на території Російської Імперії з питань порушень мовлення стала монографія Х. Лагузена «Способы преодоления заикания» (1838).

У другій половині XIX століття зростає кількість вітчизняних робіт, що стосуються порушень мовлення (М. Манассеїн (1882), І. Сікорський (1889), А. Остроградський (1899) та ін.).

У наукових працях, виданих у 1930-их роках педагогами та медиками, спостерігалися відмінні думки, надавалися переваги різним підходам у подоланні порушень мовлення (медичним або педагогічним).

На початку 1940-х років збільшилася кількість досліджень стосовно порушень мовлення, при цьому, крім форм порушень, які вивчалися й раніше, вчені розпочали вивчати анатоμο-фізіологічні механізми голосу та мовлення, порушення писемного мовлення, дослідження методів і прийомів їх подолання. Проте в умовах економічної та соціальної нестабільності у державі коло наукових досліджень з проблеми порушень мовлення не охоплювало весь спектр потреб.

У другому розділі **«Тенденції розвитку наукових досліджень з логопедії в контексті розбудови спеціальної освіти в Українській РСР у 1944-1991 рр.»** висвітлено процес розвитку логопедії як науки в період радянської України, проаналізовано пріоритетні напрямки політики та настрої суспільства щодо дітей з ТПМ; викладено зміст наукової діяльності вітчизняних вчених значеної галузі.

На основі аналізу наявних періодизацій в різних галузях спеціальної освіти (Віт. Бондар, О. Потапенко, М. Супрун, Л. Чепурна, С. Федоренко) було розроблено авторську періодизацію становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні.

При визначенні етапів історії становлення теоретичних основ логопедії в Україні нами використовувався ряд критеріїв (з урахуванням їх складних та неоднозначних зв'язків), серед яких:

1. Суспільно-політичні події та соціально-економічний устрій. Радянська влада чітко слідувала своїй ідеології, а намагання зробити науку та освіту рупором її звершення беззаперечно прослідковуються у напрямках діяльності наукових установ. Оскільки суспільно-політичні події мають вирішальне значення у розвитку

державної наукової та освітньої політики, то саме вони зазвичай лежать в основі дослідження.

2. Світоглядний: розвиток культури суспільства; зміна ставлення суспільства до дітей з порушеннями психофізичного розвитку, і, як наслідок, перехід від сегрегації до інституалізації, та від інституалізації до інтеграції.

3. Стиль мислення в науці, провідні напрямки досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

Визначення меж періодів є дещо умовним, оскільки наука – складний динамічний процес, що має значний інерційний потенціал, тому частина ознак одного періоду певний час зберігається в межах іншого.

Розроблена нами періодизація включає п'ять періодів, три з яких припадають на часи радянської влади в Україні, два – на часи Незалежності:

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки. Нижня хронологічна межа цього періоду обумовлена звільненням території України від німецько-фашистських загарбників та повоєнного поновлення діяльності закладів освіти всіх рівнів, що потребувало відповідного науково-методичного забезпечення та, відповідно, поновлення роботи наукових установ. У воєнні роки значно збільшилася кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які поряд з основним порушенням, у більшості випадків мали психічні та мовленнєві порушення. Це було спричинено багатьма факторами: постійні бомбардування, погане харчування, соматичне ослаблення, відсутність лікувальних заходів, незадовільні санітарно-гігієнічні умови життя тощо. Все більше дітей потребували спеціальної корекційної допомоги. У зв'язку з поновленням мережі спеціальних шкіл для дітей з сенсорними порушеннями, в Україні наказом Народного комісаріату освіти УРСР № 39 від 22 лютого 1944 року було поновлено роботу НДІ дефектології у м. Києві. На колектив НДІ було покладено методичне керівництво вищезазначеними закладами освіти у перші повоєнні роки. Провідними тенденціями наукових пошуків цього періоду стали: розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

На початку 1950-их рр. науковцями як УРСР, так і сусідніх республік вивчалася проблема запобігання та виправлення порушень вимови та письма у розумово відсталих дошкільників, а також особливості оволодіння звуковим аналізом слова у дітей з порушеннями мовлення (Н. Власова, І. Кацовська, Р. Краєвський, Р. Левіна, О. Лурія та ін.). Науково обґрунтовувалися необхідність більш тісного взаємозв'язку процесу навчання грамоти з логопедичними заняттями та принципи організації корекційної логопедичної допомоги дітям.

Згодом, з 21 січня 1955 року наказом Міністерства освіти Української РСР № 22 у зв'язку з об'єднанням НДІ педагогіки та НДІ дефектології УРСР, НДІ дефектології було ліквідовано, а до НДІ педагогіки переведено лише частину співробітників (А. Винокура, А. Ганджія, М. Грищенко, П. Гуслистого, Д. Зелінського, І. Кацовську, В. Любченка, М. Романенко, Л. Філіпову, Р. Фрідлянд,

М. Хоружу). Однак, гостра потреба в детальному вивченні порушень мовлення та науковій розробці методологічної основи їх пропедевтики та корекції посприяла створенню у 1955 р. при НДІ педагогіки УРСР відділу логопедії (очолила І. Дьоміна), що, разом з КДПІ імені О.М. Горького, став локалізованим осередком розгортання досліджень, спрямованих на розробку важливих напрямків наукової думки в галузі логопедії, де були започатковані ґрунтовні дослідження з розробки проблем діагностики порушень мовлення.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні. Провідною тенденцією наукових пошуків означеного періоду стало обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

Протягом 1950-1970 рр. в різних галузях науки розроблявся системний підхід до вивчення об'єкта дослідження. Це яскраво прослідковується і в наукових дослідженнях у галузі логопедії в Україні. В означений час превалювали педагогічний та психолого-педагогічний напрямки досліджень проблеми порушень мовлення у дітей та дорослих, особливостей їх навчання та виховання (В. Винокур, І. Дьоміна, М. Михайлюк, М. Савченко, Л. Смірнова та ін.). Детально розроблявся системний підхід до вивчення порушень мовлення.

В 1960-х рр. співробітники кафедри дефектології КДПІ імені М.О. Горького М. Савченко та Л. Смірнова займалися дослідженням питання комплектування груп при логопедичному пункті та наголошували на важливості врахування загального мовленнєвого розвитку дітей. Тих, хто мав значне недорозвинення лексичної сторони в поєднанні з мовленнєвими порушеннями (дислалією, ринолалією, дисграфією), об'єднували в одну групу. Якщо їх було виявлено незначну кількість, планом передбачалася індивідуальна робота, але пізніше їх об'єднували в групу.

На початку 1970-х років дошкільне виховання визнавалося однією з провідних галузей спеціальної освіти, оскільки було доведено, що рання корекція порушення запобігає виникненню вторинних порушень розвитку та допомагає уникненню багатьох труднощів під час навчання у школі. Дошкільний вік визнавався найбільш сприятливим періодом для всебічного розвитку дітей, а здійснення корекційного впливу в цей час у спеціально організованих ЗДО – найпродуктивнішим. Серед інших наукових досліджень в галузі дошкільної логопедії актуальними на цей час стали: особливості прояву загального недорозвитку мовлення у дітей; вплив порушень мовлення на оволодіння письмом і читанням; методи подолання різних видів порушень мовлення; виправлення порушень мовлення у дітей з алалією та розумовою відсталістю (І. Дьоміна, Н. Уманська, Т. Цибулько, Р. Юрова та ін.).

Співробітниками лабораторії логопедії протягом 1972-1975 рр. досліджувалась тема «Шляхи удосконалення організації і змісту логопедичної допомоги дітям дошкільного віку», основною метою якої є поширення в закладах даного типу пропедевтичних занять з метою набуття вихованцями навичок і умінь, необхідних для успішного засвоєння навчального матеріалу в умовах загальноосвітніх шкіл. На основі результатів дослідження науковцями було

встановлено, що перебування дітей 5-7 років життя з порушеннями мовлення в спеціальних логопедичних ЗДО дасть змогу наблизити мовленнєвий розвиток таких дітей до вікової норми.

Провідними тенденціями студентської наукової роботи протягом означеного періоду стало зростання кількості студентів, які були задіяні в науково-дослідній роботі в галузі спеціальної освіти. Також значно підвищився якісний рівень студентський наукових досліджень, почали зароджуватись студентські наукові товариства.

У період 1970-х держава починає активний розвиток законодавчої бази, яка б керувала науково-дослідною роботою студентів усіх ЗВО, в тому числі й КДПІ імені Горького та Слов'янського державного педагогічного інституту, де з 1966 року було відкрито дефектологічне відділення. Рекомендувалося обов'язкове введення розділу «Науково-дослідна робота студентів» до перспективних та річних календарних планів роботи кафедр. Вся проведена студентами науково-дослідницька робота завершувалася обов'язковим звітом чи повідомленням на засіданні наукового гуртка.

III період (1976-1991 рр.) – спрямування на розвиток науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти. Результати дослідження, яке було розпочато ще в 1960-х роках, але впроваджено на всій території України лише в 1978 році (Л. Вавіна, І. Єременко, Г. Мерсіянова та ін.), мали важливе значення для визначення методологічних засад диференційованого корекційного навчання і виховання всіх категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема з ТПМ. І. Дьоміною було вивчено питання диференційованого навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, що дозволило виявити відхилення в нервово-психічній сфері школярів, зокрема: інфантилізм, астенічні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо, внаслідок цього діти в різному темпі опановували навчальну програму. На основі результатів дослідження було запропоновано диференційоване навчання учнів І відділення з огляду на їхні психічні можливості, що дало більш ефективні та якісні результати у навчанні.

Наукові пошуки українських вчених в галузі логопедії протягом 1980-их років характеризувалися спрямованістю на вивчення проблем спеціальної дидактики та методик навчання дітей з ТПМ. Потреба в інтенсифікації наукових досліджень зумовлювалася збільшенням контингенту дітей та значним розширенням мережі закладів спеціальної освіти як шкільного, так і дошкільного рівнів, які слугували експериментальними базами, що значно сприяло поглибленню науково-теоретичного аналізу, обґрунтуванню змісту освіти, форм і методів навчальної, виховної та корекційної роботи з дітьми з ТПМ. На лабораторію логопедії НДІ педагогіки УРСР Урядом було покладено завдання з розробки теоретичних засад корекційно-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах і ЗДО для дітей з ТПМ. КДПІ імені О.М. Горького планував розширити науково-дослідну роботу у галузі логопедії за рахунок розробки теоретичних засад логопедичної роботи в допоміжних школах і на шкільних логопедичних пунктах.

З огляду на те, що у 1980-1990 рр. в філологічних науках розроблявся лінгвістичний підхід, а логопедія як галузь наукових знань тісно підпорядковувалася

світовим науковим течіям в інших сферах науки у всі часові періоди, в його контексті були визначені основні напрямки теоретичних досліджень логопедії: педагогічний та психолінгвістичний. У результаті проведених досліджень за цими напрямками доктором педагогічних наук, професором Є. Соботович та її науковою школою були встановлені структура і природа порушень мовлення, також були виявлені особливості психічного розвитку дітей з ТПМ та розроблені рекомендації щодо їх упровадження в процес розробки змісту, методів і засобів корекційного навчання для формування правильного мовлення.

Характерною тенденцією студентської науково-дослідної роботи цього періоду було те, що при великій кількості студентів, які брали участь у науково-дослідній роботі, показники її ефективності зменшувалися. Серйозною перешкодою в організації цієї роботи була недосконала матеріально-технічна база для проведення досліджень та значна недостатність навчально-методичних посібників зі спеціальної освіти, в тому числі й вітчизняної літератури з проблем порушень мовлення та їх корекції.

Наприкінці описаного періоду провідною тенденцією було розширення кола наукової проблематики вітчизняних вчених в напрямку діагностики та корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку, що було обумовлено упорядкуванням існуючих та відкриттям нових дошкільних груп та ЗДО для дітей з ТПМ, що, безумовно, позначилося на якості науково-теоретичного обґрунтування корекційної роботи при різних порушеннях мовлення.

У третьому розділі «**Наукова діяльність вітчизняних вчених з розвитку теорії та практики логопедії в умовах незалежної Української держави**» проаналізовано напрямки, зміст та перспективи наукових пошуків вітчизняних вчених з проблеми порушень мовлення протягом четвертого та п'ятого періодів становлення та розвитку логопедії як науки.

IV період (1991-2010 рр.) – період інтенсифікації наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України. Характерною особливістю цього періоду стало те, що подальші наукові дослідження на ниві вітчизняної логопедії проходили в умовах послаблення політичного та ідеологічного контролю над структурною організацією та змістом наукової діяльності й впровадженням її результатів в педагогічну та логопедичну практику. Це дало змогу докорінно переглянути зміст наукових досліджень і завдань всього корекційного навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й дітей з ТПМ. Пріоритетним напрямом досліджень стало створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку (Л. Бартенева, Н. Гаврилова, Л. Журавльова, О. Качуровська, А. Колупаєва, Ю. Коломієць, В. Кондратенко, С. Конопляста, А. Кравченко, Н. Манько, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, О. Ревуцька, В. Тарасун, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.).

Протягом першого десятиліття XXI століття науковцями України було розроблено: психолінгвістичну модель мовленнєвої діяльності дітей з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком; психолінгвістичну класифікацію мовленнєвих

порушень різних категорій учнів; диференційну діагностику цих порушень на основі виділення їх діагностичних системоутворювальних ознак, що відображають характер основного порушення; психолінгвістичну періодизацію та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дошкільників; підготовлено стандарти освіти та навчальні програми для шкіл для дітей з ТПМ.

Значно розширилась та підсилилась науково-дослідна робота в різних регіонах України. Цьому сприяло відкриття нових структурних підрозділів в педагогічних університетах, де готували спеціалістів для галузі логопедії та спеціальної освіти загалом та проводили наукову й методичну роботу (Бердянськ, Запоріжжя, Київ, Луцьк, Львів, Одеса, Полтава, Суми, Херсон, Умань та ін.)

Розвиткові наукових досліджень та розширенню їх напрямків значно сприяло відкриття спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка та 19.00.08 – спеціальна психологія на базі НПУ імені М.П. Драгоманова, Інституту спеціальної педагогіки НАНП України та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

Верхня хронологічна межа даного періоду пов'язана із затвердженням Україною 01.10.2010 р. Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні та формуванням потреби наукового обґрунтування цього явища, що і призвело до появи нового напрямку наукових досліджень вітчизняних вчених в галузі логопедії.

V період (2010 р.-дотепер) – сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні. Характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів (Н. Базима, О. Боряк, Л. Журавльова, О. Качуровська, С. Конопляста, С. Корнєв, З. Ленів, М. Лепетченко, І. Мартиненко, Т. Осадча, Н. Пахомова, Н. Савінова, Н. Січкачук, Ю. Рібцун, О. Ромась, Т. Швалюк, А. Яковенко та ін.). Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в галузі логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

На сьогодні залишаються актуальними та потребують творчого розвитку в сучасних наукових дослідженнях такі продуктивні ідеї провідних науковців попередніх поколінь, як: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних

педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормотиповим і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

Аналіз наукових здобутків сучасних учених (О. Боряк, В. Засенко, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) дозволив визначити чіткі вектори розвитку подальших наукових досліджень в галузі спеціальної освіти та логопедії.

Перший напрямок розвитку наукових досліджень вбачається в надбудові нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ. Забезпечення особливих освітніх потреб в ранньому віці може попередити виникнення труднощів на першому етапі шкільного навчання. Науково обґрунтована і виважено організована рання комплексна корекція відкриває для значної частини дітей входження в загальний освітній процес на більш ранньому етапі вікового розвитку.

Другий напрямок – це освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти. На думку вчених, для тотальної успішної інтеграції дітей з ТПМ повинна бути підведена обґрунтована науково-методична база (чітко визначений вектор та широке коло ґрунтовних наукових досліджень з організації та забезпечення успішного функціонування інтегрованого навчання та виховання як системи); врахування рівня розвитку кожної дитини, що забезпечує інтеграцію на тому етапі розвитку, який буде для неї найбільш ефективним (напрямок досліджень, спрямованих на чітку, високорезультативну диференційну діагностику схожих станів та вивчення підґрунтя індивідуалізації педагогічних та спеціальних корекційних впливів).

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО (напрямок досліджень, спрямованих на модернізацію, інтернаціоналізацію та глибоко наукову базу підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ).

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило сформулювати такі висновки:

1. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні протягом означеного історичного періоду відбувалися під впливом низки факторів: суспільно-політичних (війни, революційні події, зміни уряду та державного устрою країни та ін.), соціально-економічних (занепад і підйом промисловості, зростання дитячої захворюваності), організаційно-педагогічних (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування та реорганізація науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо), що обумовлювали особливості процесу протікання та їх зміст.

2. Витоками становлення логопедії як науки на попередніх вікових етапах стало зародження ідеї про порушення мовлення, що продовжує розвиватися дотепер

та визначає специфіку вітчизняної логопедії. Вивчення процесу становлення логопедії як науки в Україні свідчить про те, що її власні об'єкт, предмет і методи сформувались за рахунок симбіозу медичних та педагогічних знань, що дало їй змогу повноправно виділитися в окрему наукову галузь.

У другій половині XIX – на початку XX століття зміна стилю наукового мислення (перехід від незмінності до зміни і розвитку) сприяла формуванню основних напрямків в науці, зокрема, в науках про людину, це: систематизація досліджуваного матеріалу, розгляд явища в розвитку і в контексті зовнішніх і внутрішніх умов, інтеграція та диференціація наук. Ці напрямки відбилися і на розвитку уявлень про порушення мовлення, що призвело до початку вивчення різних форм порушень.

3. Визначені критерії періодизації становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні в означений історичний період: суспільно-політичні події та соціально-економічний устрій; світоглядний критерій; стиль мислення в науці загалом, провідні напрямки досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

4. Визначені, обґрунтовані та охарактеризовані історико-педагогічні періоди розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

I період (1944-1955 рр.) – відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

II період (1955-1976 рр.) – становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні.

III період (1976-1991 рр.) – розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період (1991-2010 рр.) – інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України.

V період (2010 р. – донині) – сучасний період модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні.

5. Описані провідні тенденції розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття відповідно кожного визначеного вище історичного періоду:

I період – розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період – обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період – розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період – створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період – нові підходи до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначення нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовка висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями кадрів.

6. Визначено продуктивні ідеї науковців в галузі логопедії в окреслений період, що залишаються актуальними в сучасних умовах та потребують творчого розвитку: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

7. Встановлено можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців в галузі логопедії в окреслений період в сучасних умовах. А саме, спираючись на ідеї попередників щодо системного вивчення порушень мовлення (врахування складності взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають характер порушення; використання принципу розвитку при аналізі порушення мовлення; врахування особистісних особливостей людини з порушеннями мовлення в процесі діагностики, пропедевтики та корекції; диференційоване вивчення та корекція порушень мовлення в зв'язку з особливостями його структурних компонентів, нервово-психічними особливостями осіб з ТПМ тощо), провідні науковці в галузі спеціальної освіти вбачають такі вектори розвитку подальших наукових досліджень логопедії:

Перший напрямок – надбудова нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ.

Другий напрямок – освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти.

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО з метою модернізації та інтернаціоналізації означеного процесу.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачаємо вивчення й узагальнення історичного досвіду та загальних тенденцій наукових пошуків на ниві інших галузей спеціальної освіти та галузі логопедії у наступні вікові періоди, що, дасть змогу прогнозувати шляхи розвитку цього процесу та сприятиме запобіганню помилок в організації та реалізації наукової діяльності вітчизняних вчених.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток спеціальної освіти в Україні : історичний огляд. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2017. № 33. С. 31-36.

2. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1940-1960-х рр. *Науково-методичний журнал «Логопедія».* 2017. № 11. С. 16-23.

3. Ковальчук Ж.М. Передумови становлення теоретичних основ спеціальної освіти в Україні у першій половині ХХ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2018. № 36. С. 62-68.

4. Ковальчук Ж.М. Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал.* 2019. № 1 (12). С. 86-94.

5. Ковальчук Ж.М. Реалізація відповідності наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти директивам керівних органів УРСР у 1970-1991-у рр. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. СумДПУ імені А.С.Макаренка.* 2020. - № 1 (95). С. 138-149.

Статті у закордонних періодичних виданнях

6. Kovalchuk Zh., Suprun D., Hryhorenko T. Historical and methodical bases of special psychologists' professional training. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies.* Vol. 6, No. 2. 2019. Pp. 116-122.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Ковальчук Ж.М., Шеремет М.К. Розвиток спеціальної освіти в Україні як окремої галузі науки в 1940-1960-х рр. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн.* 2019. Вип. 1(1). С. 169-178.

8. Ковальчук Ж.М. Інтенсифікація наукових досліджень зі спеціальної освіти в закладах вищої освіти України та інших наукових установах. *Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації:* мат-ли I Міжн. наук.-практ. конф. «Анімалотерапія в контексті розвитку сучасних методів комплексної реабілітації» / За ред. А. Шевцова, М. Шеремет. Київ : Альянт, 2019. С. 41-43.

9. Ковальчук Ж.М. Визначальність дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування для розвитку теорії та практики спеціальної освіти в Україні. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології :* зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред.

Шевцова А.Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С. 191-193.

АНОТАЦІЇ

Ковальчук Ж.М. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. - Київ, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячено цілісному історико-педагогічному аналізу процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні з 1944 до 2019 рр. У дослідженні проаналізовано теоретичні та методологічні основи корекції порушень мовлення, що висвітлені в наукових доробках українських вчених. Розкрито суспільно-політичні, соціально-економічні, та організаційно-педагогічні чинники, що впливали на становлення та розвиток змісту наукової діяльності вітчизняних вчених в галузі логопедії, форми її організації та впровадження результатів досліджень; визначено передумови становлення теоретичних засад логопедії в Україні. На основі історико-логічного та порівняльного аналізу отриманих даних розроблено авторську періодизацію; відображено цілісну картину становлення і розвитку теоретичних засад логопедії в Україні. Уточнено і доповнено історико-педагогічні факти, що характеризують основні тенденції, закономірності та особливості наукової діяльності в галузі логопедії. Введено до наукового обігу маловідомі і невідомі архівні матеріали, історичні факти, пов'язані з розвитком теоретичних засад в логопедії України.

Ключові слова: логопедія, період, наукова діяльність, теоретичні основи, діти з порушеннями мовлення, вітчизняні вчені.

Ковальчук Ж.М. Становление и развитие теоретических основ логопедии в Украине (вторая половина ХХ века - начало ХХІ века) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2020.

Диссертационное исследование посвящено целостному историко-педагогическому анализу процесса становления и развития теоретических основ логопедии в Украине с 1944 по 2019 гг. В исследовании проанализированы теоретические и методологические основы коррекции нарушений речи, которые были освещены в научных трудах украинских ученых. Раскрыты общественно-политические, социально-экономические и организационно-педагогические факторы, которые влияли на становление и развитие содержания научной деятельности отечественных ученых в области логопедии, формы ее организации и внедрение результатов исследований; определены предпосылки становления теоретических основ логопедии в Украине.

На основе историко-логического и сравнительного анализа полученных данных разработана и научно обоснована авторская периодизация, где отражено

целостную картину становления и развития теоретических основ логопедии в Украине:

I период (1944-1955 гг.) – восстановление научной работы в области логопедии в Украине в послевоенные годы. В этот период ведущими тенденциями научных поисков стали: разработка теории и истории дефектологии, исследования психологии развития «дефективных детей», разработка основных принципов методики воспитательной работы в специальных школах и педагогических средств возвращения слуха и речи после контузии.

II период (1955-1976 гг.) – становление и развитие теоретических основ дошкольной логопедии в Украине. Характерным вектором научной деятельности было обоснование целесообразности и определение высокой результативности коррекционных мер по преодолению нарушений речи в период дошкольного возраста, что в дальнейшем стало научной и методической основой организации широкой сети специальных ДООУ для детей с ТНР и другими нарушениями психофизического развития.

III период (1976-1991 гг.) – развитие научно-методических основ дифференцированного обучения и воспитания детей с ТНР в условиях учреждений специального образования. В результате проведения ряда исследований были определены структура и природа нарушений речи, выявлены особенности психического развития детей с различными нарушениями речи и разработаны рекомендации по их внедрению в процесс разработки содержания, методов и средств коррекционного обучения; предложено дифференцированное обучение учащихся школ для детей с ТНР с учетом их психических возможностей, что дало более эффективные и качественные результаты в учебе.

IV период (1991-2010 гг.) – интенсификация научных исследований в области логопедии в условиях независимой Украины. Ознаменовался созданием системы выявления и психолого-медико-педагогического изучения детей с нарушениями речи, разработкой оптимальных условий и содержания коррекционно-педагогической помощи ребенку в каждом конкретном случае.

V период (2010 г.- по сей день) – современный период модернизации системы специального образования и науки в Украине. Для этого периода характерны новые подходы к дифференциации лиц с нарушениями речи, определение новых образовательных и коррекционно-развивающих ресурсов для их полной социализации, подготовка высококвалифицированных, четко дифференцированных по специализациям кадров.

В работе уточнены и дополнены историко-педагогические факты, характеризующие основные тенденции, закономерности и особенности научной деятельности в области логопедии. Введено в научный оборот малоизвестные и неизвестные архивные материалы, исторические факты, связанные с развитием теоретических основ в логопедии Украины.

Ключевые слова: логопедия, период, научная деятельность, теоретические основы, дети с нарушениями речи, отечественные ученые в области логопедии.

Kovalchuk Zh. Formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine (second half of XX century - beginning of XXI century) - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.03 - Correctional Pedagogy. - National Pedagogical Drahomanov University. - Kyiv, 2020.

The dissertation research is devoted to a holistic historical and pedagogical analysis of the formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine from 1944 to 2019. The study analyzes the theoretical and methodological foundations of the correction of speech disorders, which were highlighted in the scientific works of Ukrainian scientists. Socio-political, socio-economic and organizational-pedagogical factors and a number of criteria that influenced the formation and development of the content of scientific activities of domestic scientists in the field of speech therapy, the form of its organization and implementation of research results are disclosed; prerequisites for the formation of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine are determined. On the basis of historical, logical and comparative analysis of the data obtained, author periodization is developed; The integral picture of the formation and development of the theoretical foundations of speech therapy in Ukraine is reflected. Historical and pedagogical facts that characterize the main trends, patterns and features of scientific activity in the field of speech therapy have been clarified and supplemented. Little-known and unknown archival materials, historical facts related to the development of theoretical foundations in speech therapy of Ukraine were introduced into scientific circulation.

Keywords: speech therapy, period, scientific activity, theoretical foundations, children with speech disorders, domestic scientists in the field of speech therapy.

Підписано до друку 24.07.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 071
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.